

МАЪНАВИЯТНИНГ МИЛЛИЙ АСОСЛАРИ – муайян миллат, элатнинг ўзига хос хус-ятлари, анъана ва урф-о.лари, қадриятлари, дунёқараши, тафаккур тарзини шакллантирадиган маънавий асосларини ифодаловчи т. М.м.а. миллатнинг тарихи, тараққиёти ва бугунги рив-ш даражасининг ажралмас таркибий қисми ҳисобланади. Ўз-н халқи ўз маъ-ятининг миллий-этник асосларини, тарихий ва мад-й қадриятлари ва ўзига хос ижобий анъаналарини минг йиллар мобайнида асраб-авайлаб, бойитиб келмоқда. Кўп минг йиллик тарихимиз шундан далолат берадики, энг мураккаб даврларда ҳам халқимизнинг мураккаб синовлардан ўтиши, ҳаётнинг турли тўфон ва бўронларига мардона дош бериб, қадди-қоматини тик тутиб яшашига катта мадад бахш этадиган куч – юксак маъ-ят ва адолатга интилиш туйғуси бўлган. Халқимиз ҳаёт йўлини, меросини ўрганар эканмиз, ана шу икки ҳақиқат бу жараённинг бош мезони бўлиб келганига ишонч ҳосил қиламиз. Адолат туйғуси, ўз даврининг ҳукуқий мезонлари асосида яшаш, ўзганинг мол-мулкига кўз олайтирмаслик, ҳаромдан ҳазар қилиш, инсоф ва диёнат, меҳр-оқибат каби халқимизга хос бўлган эзгу т.лар бугунги кунда ҳам маънавий ҳаёт асосларини ташкил этади. Турли этнос вакилларига ҳурмат, улар билан баҳамжиҳат яшаш, динлараро бағрикенглик, дунёвий билимларга интилиш, ўзга халқлар илғор тажрибалари ва мад-тини ўрганиш каби хус-ятлар ҳам халқимизда азалдан мужассам. Шу билан бирга, миллий характерга хос бўлган мурувват, андиша, ор-номус, шарму ҳаё, ибо-иффат каби фазилатлар, халқимизни кўп жиҳатдан ажратиб турадиган меҳмондўстлик, бағрикенглик, оққўнгиллик хус-ятлари ўзбекона М.м.а.ни ташкил этади. Қадимдан Ўз-н ҳудудида алар давомида турли мад-т ва цивилизациялар ёнма-ён яшаб келган, бу эса тинчликсеварлик, саховат, меҳр-оқибатлилик фазилатлари билан ажралиб турадиган ўзига хос менталитетнинг шаклланишида муҳим аҳамият касб этган. Бу нафақат ноёб ўзига хослик, балки аҳамияти ва моҳияти жиҳатидан бебаҳо бўлган ғоят катта бойликдир. Бир томондан, халқнинг ўзига хослиги ва бетакрорлигини сақлаш учун, бошқа тарафдан, тарихан шаклланган қадимий миллий мад-тлар, санъат ва халқ ижодиёти, минг йиллар мобайнида таркиб топган миллий анъана ва урф-о.ларнинг ўзаро яқинлашуви ҳамда бир-бирини бойитишида Ўз-нда яшаётган турли миллат, элат вакиллари ўртасида ўзаро ҳамжиҳатлик ва ҳурмат муҳитини қарор топтириш учун очилаётган имкониятлар юксак аҳамиятга эга. Инсонлар ўртасидаги ана шу ўзаро ҳурмат муҳити, улар қайси тилда сўзлашишидан қатъи назар, Ўз-н деб аталган ягона Ватанда ҳукм сураётган тинчлик, барқарорлик ва осойишталикнинг энг муҳим асоси ва гарови бўлиб хизмат қилмоқда. Ўз-н тарихининг турли саҳифалари кўздан кечирилганда, ўзбек халқи маъ-яти билан боғлиқ шундай маълумотларга дуч келиш мумкинки, улар ҳалоллик, ҳаромдан ҳазар, таъмагирликдан нафратланиш, камтарлик сингари туйғулар этносга хос энг олижаноб фазилатлар эканидан далолат беради. “Бировнинг ҳақи”, “Қиёмат қарз”, “Пешона тери”, деган т.лар бунинг яққол ифодасидир. Мас., “Бобурнома”да темурий ҳукмдор Умаршайх Мирзонинг нақадар адолатли ва ҳалол инсон бўлганлигини кўрсатувчи бир маълумот келтирилган. Бир йили

Хитойдан Фарғонага келаётган минг кишилиқ карвон Ўш тоғларида қор кўчкиси остида қолиб ҳалок бўлган. Умаршайх Мирзо дарҳол одамларини юбориб, карвоннинг юқларини назорат остига олдирган. Эгалари ҳалок бўлган шу молларни икки йилдан зиёд эҳтиётлаб сақлатган. Хуросон ва Самарқандга махсус одам юбориб, карвон эгаларининг меросхўрларини дараклатиб топтирган ва уларни ўз мам-тига чақиртириб, молларини тўлалигича қўлларига топширган. Ҳозирги даврда ҳам ҳаётимизда шундай эзгу т.лар барқарор ва устувор. Бундай мисоллар М.м.а. мустаҳкам эканидан далолат беради. Ҳар қандай этнос маъ-ятини унинг тарихи, ўзига хос урф-о. ва анъаналари, ҳаётий қадриятларидан айри ҳолда тасаввур қилиб бўлмайди. Бу борада маънавий мерос, мад-й бойлиқлар, кўҳна тарихий ёдгорлиқлар энг муҳим омил ва манба сифатида хизмат қилади. Шундай манбалардан бири - халқимизнинг милоддан олдинги даврдаги ҳаёти, дунёқараши, олам ва одам тўғрисидаги тасаввур, урф-о. ва маънавий қадриятлари, ғоялари, диний қарашлари ҳақида маълумот берувчи “Авесто” ҳисобланади. Президент Ислоҳ Каримов таъкидлаганидек: **“Ўшбу нодир китоб айни замонда бу қадим ўлкада, бугун биз яшаб турган тупроқда буюқ давлат, буюқ маданият, буюқ маънавият бўлганидан гувоҳлиқ берувчи бебаҳо тарихий ҳужжат бўлиб, минг йиллар, асрлар давомида авлод-аждоқларимиз учун маънавий-руҳий таянч, чексиз қуч-қувват манбаи бўлиб келган”**. “Авесто” бўйича олам нур ва зулмат, ҳаёт ва ўлим, тана ва жон, яхшилиқ ва ёмонлиқ, эркинлик ва тобелиқ сингари ҳодисаларнинг азалий ва абадий қурашидан иборат. Бу таълимотда эзгулик учун қадам қўйган одам уч асосий тамойил, яъни ниятнинг эзгулиги, сўз ва шартларнинг бутунлиги, амалларнинг инсонийлигига таянсагина мақсадга етиши таъкидланган. Булар инсон ва жамият ҳаётида ўта муҳим қадриятлар ҳисобланган. М.м.а. инсонни ерга ва унинг бойлиқларига бўлган муносабат ини ҳам ўз ичига олади. Одамларни дарёларнинг мусаффолиги ва тупроқ унумдорлиги ҳақида ғамхўрлиқ қилишга даъват этган зардуштийлик айнан бизнинг заминимизда вужудга келгани тасодиқий эмас. Бошқа таълимотлар – буддавийлик ва монийлик ҳам табиатни асраб-авайлаш идеал жамиятга олиб борадиган энг муҳим йўллардан бири эканини тарғиб қилган. М.м.а. шаклланишига ижтимоий -иқт-й, географик-худудий, иқлимий омиллар ҳам таъсир кўрсатган. Мам-тимизнинг асосан текислик ва чўллардан иборат кескин континентал иқлимли географик ҳудудда жойлашгани, қаҳратон қишнинг жазирама иссиқ ёз билан алмашилиши, баҳор билан кузининг шиддат билан келиши ва кетиши ўзбек халқи феъл-атворида аниқлик ва ҳалимлик, қайноқ меҳр, меҳмондўстлик ва андишага ўхшайди. М.м.а.нинг ўзига хос жиҳатларидан яна бири жамият ҳаётининг, одамлар турмуш тарзининг кўпроқ анъана, урф-о.лар орқали бошқарилишидир. Қадимдан, Шарқда, жумладан халқимиз турмуш тарзида кўпгина анъаналар қонунлар даражасига қўтарилган. Барча маросимларда маҳалла аҳли иштирок этган. Минг йиллар мобайнида маҳаллалар чинакам миллий қадриятлар маскани, маъ-ят мактаби вазифасини адо этиб келмоқда. Ўзаро аҳиллик ва тотувлик, эҳтиёжманд, ёрдамга муҳтож кишилар ҳолидан хабар олиш, етим-

есирларнинг бошини силаш, тўй-томоша, ҳашар ва маъракаларни кўпчилик билан бамаслаҳат ўтказиш, яхши кунда ҳам, ёмон кунда ҳам бирга бўлиш сингари анъаналар маҳалла муҳотида шаклланган ва ривожланган. Шу билан бирга, ҳаётда шундай одат ва эскидан қолган баъзи удумлар борки, уларни маъ-ятнинг миллий-этник асослари, халқимизга хос азалий қадриятлар қаторига киритиб бўлмайди. М.м.а.ни сохталаштиришга олиб келаётган, урф-о.лар ниқоби остида тўй-ҳашам ва маърака-маросимларни катта дабдаба, базми жамшидларга айлантириш ҳолатлари ҳам учраб туради. Бунинг негизида баъзи бир кимсаларга хос бўлган шуҳратпарастлик, дабдабазлик, ўзини кўз-кўз қилиш, нопок йўллар билан топган пули ва бойлигини сиғдира олмаслик каби иллатлар ва эски асоратлар намоён бўлади. Халқимиз учун жамоа, маҳалла-қўй билан бирга ҳамоҳанг бўлиб яшаш, улар қаторидан чиқмаслик деган т. ниҳоятда қадрли. Сохта урф-о.лар одамлар елкасига машаққатли бир юк, аниқроғи, оғир мажбурият бўлиб тушади. Шу боисдан ҳам ҳозирги даврда улардан воз кечиш зарурати туғилмоқда. Бундан ташқари ҳозирги мураккаб дунёда Ўз-нни ўз таъсир доирасига тортишга уринувчи кучлар амалда бизни қадимий илдизларимиздан узиб ташлашга йўналтирилган маънавий тажовузларни кучайтирмоқдалар. Бундай кучлар бизнинг маҳаллий шароитимиз, анъана ва қадриятларимиз, минг йиллик тарихимизни, маъ-ятимизнинг миллий-этник асосларини билмасдан туриб, ўз фикрини ўтказишга ҳаракат қиладилар. Бундай интилишлар негизида, албатта кимларнингдир манфаати туради. Жаҳон тарихи шундан далолат берадики, ўз миллий анъаналари, қадриятлари, томирлари ва асосларидан узилмаган, ўз кадр-қиммати ва ғурурини сақлай оладиган давлат ва миллат ўз мурод-мақсадига етади. Шу сабабдан ҳам истиқлол йилларида маънавий тикланишнинг ижобий, бунёдкорлик моҳиятини кучайтиришга қаратилган режа ва дастурлар ишлаб чиқилди. Ушбу дастурлар қайта тикланаётган маънавий меросга холис ёндашишга, энг муҳим, умуминсоний қадриятларни бойитадиган ҳамда жамиятни янгилаш талабларига жавоб берадиган, маънавий жиҳатдан ижобий аҳамиятга эга урф-о., маросим, анъаналарни танлаб олиш заруратига асосланган.